

שביעית בשנה מעוברת

שנינו (סנהדרין יב) : תנו רבנן אין מעברין את השנה לא בשביעית (לפי שמאריכין עליהן איסור עבודת קרקע, רש"י) ולא במוצאי שביעית (בשמינית לפי שכלה הישן מאריכין עליהן איסור החדש, רש"י). אימתי רגילין לעבר ערב שביעית (להוסיף להם חדש לעבודת קרקע, רש"י). של בית רבן גמליאל היו מעברין במוצאי שביעית (ואין חוששין אם כלה הישן דקסבר מביאין ירק ותבואה מחוץ לארץ לארץ ישראל מאותה שחרשו וזרעו בשביעית והתירם עומר של שביעית, רש"י). ובפלוגתא דהני תנאי האם מביאים ירק מחוץ לארץ. לפי פירוש רש"י יוצא שלכן אין מעברין השנה בשביעית כדי שלא להכביד על ישראל את השביעית לאיסור עבודת קרקע לחודש נוסף. וכך פירש גם בפני משה על הירושלמי שהביא את הברייתא הזאת בכמה מקומות ובעיקר בשקלים (פרק א) להוכיח מנין דהפקר בית דין הפקר לפטור מן המעשרות? רבי יונתן בריה דרב יצחק בר אחא שמע לה מן הדא אין מעברין את השנה לא בשביעית ולא במוצאי שביעית ואם עברוה הרי זו מעוברת, וחדש אחד שהוא מוסיף לא פטור מן המעשרות. עד כדון שביעית, מוצאי שביעית מאי? אמר רבי בון שלא לרבות באיסור חדש. רבי זעירה בשם רבי אלעזר הדא דאת אמר עד שלא התיר רבי להביא ירק מחוצה לארץ לארץ, אבל משהתיר רבי, היא שביעית היא של שאר שני שבוע. אמר רבי מנא הדא דאת אמר בראשונה שהיו השנים כתקנן אבל עכשיו שאין השנים כתקנן היא שביעית היא שאר שני שבוע.

אכן בקרבן העדה על הירושלמי (שם, וגם בשאר מקומות שהירושלמי מביא את הברייתא הזאת, בשביעית פרק ו, בנדרים פרק ו ובסנהדרין פרק א') מביא טעם אחר על שאין מעברין את השנה בשביעית, "לפי שמאריכין עליהן איסור עבודת הקרקע ויד הכל שולטת על הספיחין ולא ימצאו לקרב העומר ושתי הלחם".

ויש נפקא מינה בין שני הטעמים האלה, דאלו לטעם הקרבן העדה לא שייך טעם זה רק בזמן המקדש שצריכים להקריב עומר ושתי הלחם, אבל בזמן שאין מקדש אין קפידא לעבר השנה בשביעית, ואילו לטעם רש"י אין מעברין השנה כלל בשביעית, אפילו בזמן הזה, דכיון דיש איסור עבודת קרקע מכביד על הצבור החדש הנוסף.

וראיתי במתא דירושלים (שקלים פ"א) שהקשה על הקרבן עדה, הרי היו שומרי ספיחין בשביעית לעומר כדאיתא במשנה (בפרק ד) שומרי ספיחין בשביעית נוטלין שכרן מתרומת הלשכה עיי"ש.

ואשתמיטתיה לבעל מתא דירושלים דברי התוספות (בבא מציעא דף נח) שהקשו והיאך מותר לעומר כיון ששומר, הא כתיב ממשקה ישראל מן המותר לישראל, ודרשינן ואת ענבי נזירך לא תבצור מן המשומר אי אתה בוצר אבל אתה

בוצר מן ההפקר משמע דאסור אם לקט מן המשומר, וי"ל שלא היה מוחה לעולם מליקח רק שהיה מודיען שיחידום לעומר ומעצמן היו נמנעין מליקח, עיי"ש. מעתה יש לומר לטעם הקרבן עדה שאם יעברו את השנה ויתגבר הרעבון, לא תועיל ההודעה הזאת לצבור ויקחו את הספיחין, והשומרים לא יוכלו למנוע את זה, דאז אסור להקרבה מטעם ממשקה ישראל, מן המותר לישראל¹).

אכן אי קשיא על הקרבן עדה הא קשיא, דטעם זה של עומר ושתי הלחם שייך רק לגבי הדין של אין מעברין השנה בשביעית, אבל לדין השני שאין מעברין במוצאי שביעית לא שייך טעם זה. ולגבי הדין של מוצאי שביעית נאלץ באמת הקרבן עדה לחזור לטעמו של רש"י, לפי שכלה הישן ומאריך עליהן את איסור חדש, אם כן מנא ליה לקרבן העדה לחדש את הטעם של עומר ושתי הלחם לגבי הדין דאין מעברין השנה בשביעית?

והנה הטעם הזה שחידש הקרבן עדה לאו דידיה הוא, כבר מבואר זה ברמב"ם (ה' קדוש החדש פרק ד ה"ט"ו) „ואין מעברין בשביעית שיד הכל שולטת על הספיחין ולא ימצאו לקרב עומר ושתי הלחם, ורגילין היו לעבר בערב שביעית“.

הנה הרמב"ם לשיטתיה, שהשמיט את הדין של מוצאי שביעית, ולא הביא רק הדין הראשון שאין מעברין השנה בשביעית ועל זה שייך שפיר לומר הטעם של עומר ושתי הלחם, אבל בברייתא דבבלי וירושלמי דשם כתוב שאין מעברין השנה גם במוצאי שביעית ושם לא שייך הך טעמא, אלא טעמו של רש"י שמאריכים עליהם איסור עבודת קרקע ואיסור חדש.

אכן הא גופא קשיא מאיפה לקח הרמב"ם את הטעם הזה דעומר ושתי הלחם לגבי דין דאין מעברין השנה בשביעית?

ויש לומר שהרמב"ם למד את זה מדברי הירושלמי — כידוע דרכו של הרמב"ם להסתמך במיוחד על הירושלמי — דבירושלמי (שם בשקלים) אחר שהביא את הברייתא דאין מעברין השנה בשביעית ולא במוצאי שביעית, שאלו, עד כדון שביעית מוצאי שביעית מאי? אמר רבי בון שלא לרבות באיסור חדש. ואי ס"ד כפירוש רש"י דהא דאין מעברין השנה בשביעית הוא מטעם איסור עבודת קרקע שמכביד על הצבור החדש הנוסף, אם כן פשיטא דטעם זה שייך גם במוצאי שביעית, כי הגם שזרעו אבל אם יעברו את אדר ידחה העומר לחדש נוסף ולא יוכלו לאכול

1) לענ"ד נראה כונת הדברים של ה"מתא דירושלים" כדלהלן. כי הנה צריך להבין למה שינה הק"ע (והוא בעקבות פ"י הרמב"ם, כדלהלן בדברי הרה"מ"ח שליט"א) מפירוש"י. הרי בפשוטו, כשם שבמוצאי שביעית אין מעברין שלא להרבות באיסור, כן אין מעברין בשביעית אלא ע"כ משום שלענין שביעית קיימת ההבטחה שבחורה „וצויתי את ברכתי“ (וכמו שהעיר הרה"מ"ח שליט"א בעצמו להלן בסוף דבריו לענין יובל), משא"כ לענין מוצאי שביעית לא הובטח בחורה אלא „עד בוא תבואתה“, דהיינו עד שתתבשל התבואה. לכן פירש לענין ספיחים בשביל העומר, היינו שאעפ"י שיש להם מה לאכול, מ"מ כיון שהספיחים הפקר הם, יבואו ליקח מהם ולא ישאר לעומר. ולזאת מקשה יפה ה"מתא דירושלים", כיון שכל עיקר אין סומכים אלא ע"ז שיודיעום שמיועד לעומר וימנעו, א"כ גם לענין חודש העיבור יתכן דבר זה.

התבואות, ומה שייך להקשות עד כדון שביעית מוצאי שביעית מאי, הלא היא היא, אותו הטעם דשייך בשביעית שייך נמי במוצאי שביעית? אלא ודאי יוצא מתוך דברי הירושלמי דלגבי שביעית פשיטא שהיה לנו טעם אחר, דהיינו מפני הקרבת עומר ושתי הלחם שלא יהיה מצוי, ולכן אין מעברין בשביעית, ועל זה שאלו בירושלמי, עד כדון שביעית, מה הטעם לגבי מוצאי שביעית, ותירצו דשם יש טעם אחר, שלא לרבות באיסור חדש⁽²⁾.

והנה הרמב"ם כתב (ה' קדוש החדש פ"ד הט"ז) „יראה לי שזה שאמרו חכמים אין מעברין בשנת רעבון ובשביעית שלא יעברו בהן מפני צורך הדרכים והגשרים וכיוצא בהם, אבל אם היתה השנה ראויה להתעבר מפני התקופה או מפני האביב ופירות האילן מעברין לעולם בכל זמן". וכבר עמדו על זה נושאי כליו מנא ליה להרמב"ם לחדש דבר זה שלא נזכר בגמרא, עיין בהשגת הרמ"א ובכסף משנה שם. והנה בירושלמי (שקלים שם) אמרו: ר' זעירה בשם ר' אלעזר: הדא דאת אמר עד שלא התיר רבי להביא ירק מחור"ל אבל משהתיר רבי להביא ירק מחור"ל היא שביעית היא של שאר שני שבוע. אמר רבי מנא הדא דאת אמר בראשונה שהיו השנים כתקנן אבל עכשיו שאין השנים כתקנן היא שביעית היא שאר שני שבוע. וביאר הקרבן עדה, שהיו השנים כתקנן וישראל שרויים על אדמתן ובית המקדש קיים, אבל בזמן הזה שאין בית המקדש קיים והארץ ביד עכו"ם אין חילוק בין שביעית לשאר שני שביעית דלעולם מעברין אפילו בשביעית עיי"ש. והיינו דכיון דאין בית המקדש לא שייך הטעם דעומר ושתי הלחם, וכיון שהארץ ביד עכו"ם לא שייך הטעם דמאריך עליהם איסור עבודת קרקע, ולכן מעברין גם בשביעית. אכן הפני משה מפרש בראשונה שהיו השנים כתקנן בבישול התבואה והפירות בזמן, ואז היו מקפידין בעבור השנה בשביעית ובמוצאי שביעית מטעמא דאמרן, אבל עכשיו שבלאו הכי אין השנים כתקנן שפעמים מתאחרין להתבשל התבואה והפירות אין חילוק בין שביעית לבין שאר שני שבוע וכן במוצאי שביעית ומעברין לפי צורך הזמן עיי"ש. הנה הטעם הזה של הפני משה שייך לגבי מוצאי שביעית דכיון דבין כך התבואות לא מתבשלות בזמן אין קפידא אם יתארך החדש והעומר חודש נוסף, אבל לגבי שנה שביעית מה זה שייך שאין הפירות מתבשלות בזמן, בכל אופן מכביד הדבר שהשנה מתארכת בחודש נוסף ומה מועיל כאן שאין השנים כתקנן?

ועוד קשה על הירושלמי, שהרי כבר אמר „היא שביעית היא שאר שני שבוע" מאחר שהתיר רבי להביא ירק מחור"ל, אם כן למה הוא חוזר ואומר על אותו הענין הדא דאת אמר בראשונה שהיו השנים כתקנן וכו', מה מוסיף לנו בזה, דכבר אמרנו דעכשיו אין הבדל בין שביעית למוצאי שביעית? אכן נחזיק טיבותא להגאון רבי אליהו מוילנא זצ"ל שהאיר עינינו בגירסתו כאן שכתב „ה"ג היא מוצאי שביעית היא שאר שני שבוע. וה"פ דלעולם מעברין דלא איכפת להם מה שנארך איסור חדש דבלא"ה אינה ראויה לאכול".

(2) עדיין השאלה במקומה, מאחר שסו"ס נזקקים אנו לטעם שלא להרבות באיסורים.

הנה הגר"א הולך לפי פירוש רבו הפני משה, ונבאר קצת הדברים. דשני דינים למדנו כאן: אין מעברין השנה בשביעית כדי שישארו ספיחים לעומר ושתי הלחם, ואין מעברין במוצאי שביעית שלא לרבות באיסור חדש. ועל זה אומר הירושלמי, דמאז שהתיר רבי להביא ירק מחו"ל, נפל הטעם דחשש ספיחים לעומר, כיון דיש ירק מספיק לעם, ולכן היא שביעית היא שאר שני שבוע. ואחר כך, בא הירושלמי לומר, דעכשיו שאין השנים כתקנן ואין הפירות מתבשלים בזמן, אין כאן משום שלא לרבות באיסור חדש, כיון דאין התבואות מתבשלות בזמן, ולכן היא מוצאי שביעית היא שאר שני השבוע.

ויתכן שהרמב"ם סבר בפירוש הירושלמי הוה, דבראשונה שהיו השנים כתקנן, דהיינו שדנו על עיבור השנה בכל פעם לצרכי אותה השנה. לא היו מעברין בשנה השביעית. הקדימו את העיבור לערב שביעית, כדי שתהיה לתועלת השנה, אבל עכשיו שאין השנים כתקנן, אלא שהחשבון נקבע עוד מימי חכמי הגמרא (כמבואר ברמב"ם שם) ואם לא נעבר השנה יוצא שלא יבואו המועדות בזמן, כיון שלפי החשבון עברו כבר שנתיים בלי חדש העבור, היא שביעית היא שאר שני שבוע, כדי לקבוע חדש האביב בזמנו³.

ולפי זה יוצא שהרמב"ם שאב את דינו מדברי הירושלמי, דבזמן הזה שנקבעו סדרי השנים לפי החשבון, ואם לא נעבר את השנה עכשיו יבואו המועדות שלא בזמנם הקבוע בתורה, מעברין לעולם בכל זמן.

והנה ראיתי שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד, להעיר מקור מקומו טהור של דברי הרמב"ם שאם היתה השנה ראויה להתעבר מפני התקופה וכר מעברין אותה לעולם ובכל זמן, שהוא נגד סתמא דברייתא שאין מעברין השנה בשביעית. הגאון רבי יוסף ראזין זצ"ל בצפנת פענת, והגאון רבי מאיר שמחה זצ"ל באור שמת, מציינים לדברי הגמרא (סנהדרין כו) רבי חייא בר זרנוקי ורבי שמעון בן יהוצדק הוו קאזלי לעבר שנה בעסיא, פגע בהו ריש לקיש איטפיל בהדייהו אמר איזיל איחזי היכי עבדי עובדא, חזייה לההוא גברא דקא כריב אמר להן כהן וחורש וכר. הרי שהיתה שנת השמיטה ועיברו את השנה, מפורש יוצא כדברי הרמב"ם דאם השנה ראוייה להתעבר מעברין אותה בכל זמן גם בשנה שביעית. ושניהם ציינו שכבר התוספות עומדים על זה הלא עסיא היא חוץ לארץ ואין מעברין השנה בחו"ל, ושנית אין מעברין השנה בשביעית, ומכח זה העלו התוספות (סנהדרין יא) דעיבור דהכא היינו חישוב בעלמא, ולא קביעת השנה ממש עיי"ש.

ויש להוכיח קצת לדינו של הרמב"ם שהיה כאן קביעות ממש ולא חושבנא בעלמא מלשון הגמרא דאמר ריש לקיש, „איזיל איחזי היכי עבדי עובדא“ נראה שהיה כאן קביעות ממש, פעולה של עיבור שנה ולא רק חשבון בעלמא. וראיתי להגאון אור שמח שכתב עוד להביא ראיה לדינו של הרמב"ם דאם השנה ראוייה להתעבר מעברין גם בשביעית, דלהנך תנאי דאין מעברין השנה

3) אינו מובן שהרי השאלה קיימת על קובעי חשבון השנים בזמן חכמי הגמרא, למה לא עיברו השנים של ערבי שביעית במקום השביעית כדי שיבא האביב בזמנו.

במוצאי שביעית, אם כן שמיטה ויובל ומוצאי יובל אין מעברין, ונמצא ג' שנים רצופות בלא עיבור שנה, וזה אי אפשר, שהרי לא יחול חדש האביב בזמנו, לכן עכ"ה דמפני ג' דברים מעברין עיי"ש.

הנה לכאורה קשה באמת על הברייתא שם בסנהדרין שמביאה דאין מעברין השנה לא בשביעית ולא במוצאי שביעית, ולמה לא חשיב שם שאין מעברין השנה בשנת היובל, דחד טעמא הוא כמו בשביעית. ולא ראיתי מי שהעיר בזה?

אכן יש לומר דכיון דרש"י מפרש הטעם שאין מעברין את השנה בשביעית לפי שמאריכין עליהם איסור עבודת קרקע, וזה לא שייך בזמן שהיובל נוהג, שכבר הביא רש"י (גיטין לו) ומצאתי בתלמידי רבינו יצחק הלוי שכתב במסכת גיטין בירושלמי מנין שאין השמיטה נוהגת אלא בזמן שהיובל נוהג שנאמר וזה דבר השמיטה שמוט, אחת שמיטת יובל ואחת שמיטת שביעית עיי"ש. הרי ששמיטה נוהגת מדאורייתא רק בזמן שיובל נוהג, ומבואר בסמ"ע (חשן המשפט סימן סז סק"ב) דדוקא בזמן שהיה שמיטה ויובל נוהג מן התורה היה מקויים בהן הברכה לגדל בשנה ששית לשלש שנים עיי"ש. א"כ בזמן שהיובל נוהג היה מותר לעבר שנה שביעית כיון דהיתה מתקיימת הברכה דצויותי את ברכתי, אם כן מה בכך שמאריכין עליהם איסור עבודת קרקע, הלא אין מחסור באוכל הדרוש לישראל. ושפיר לא מביאה הברייתא דאין מעברין את השנה ביובל, דכיון דיובל נוהג ומצות שביעית היא דאורייתא וישנה הברכה דצויותי את ברכתי, שוב אין קפידא בהארכת איסור עבודת קרקע.

ממילא אין ראיה להרמב"ם משמיטה ויובל ומוצאי יובל דאין מעברין, ויעברו שלש שנים בלא עיבור, דזה לא יתכן? דכיון דיש יובל אז שביעית נוהגת מן התורה, וישנה הברכה דצויותי את ברכתי, שוב אפשר לעבר השנה גם בשביעית, דאין הצבור סובל מאיסור עבודת קרקע.

ואם כי הרמב"ם לשיטתיה סובר דטעמא משום עומר ושתי הלחם, וזה שייך גם בשנת היובל דמתקיימת הברכה, ולפי זה לדידיה כן יש להוכיח את הראיה של האור שמח? אך כד נעיין היטיב נראה דלגבי זה אין הבדל בין שני הטעמים האלה, שכך אומר שם הרמב"ם, "ואין מעברין בשביעית שיד הכל שולטת על הספיחין ולא ימצאו לקרב עומר ושתי הלחם". אבל אם מתקיימת הברכה של צויותי את ברכתי, ויש להעם מספיק אוכל משנה ששית, ואינו להוט אחרי הספיחין המיועדים לעומר ושתי הלחם, שפיר אפשר לעבר שנה שביעית. וצ"ע בזה (4).

(4) עי' לעיל הערה א' בכיבור כונת הרמב"ם, שלפ"ו ראית האו"ש שרילה.